

81, 245, 372; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-l-vefâ bi-ahbârî dâri'l-Muştafâ* (nşr. Kâsim es-Sâmerrâî), Beyrut 1422/2001, I, 451; IV, 195, 198, 461; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), IX, 306; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 1184-1185; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 166; II, 830; Abdülkuddûs el-Ensârî, *Âşârü'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine 1406/1985, s. 155-158; Abdülazîz Kâ'kî, *el-Mecmû'atü'l-muşavvere li-eşheri me'âlimi'l-Medîneti'l-münevvere: The Pictorial Collection of the Most Peculiar Places in Almadinah Almunawwarah* (trc. M. Yahyâ Haccâc), Medine 1420/1999, I, 57.

MUSTAFA SABRİ KÜÇÜKAŞÇI

SENNÂR

(سَنَار)

Sudan'da

Func Sultanlığı'nın başşehri

(bk. FUNC).

SENÜSÎ, Ahmed Şerif

(أحمد الشريف السنوسي)

Seyyid Ahmed eş-Şerif b. Muhammed eş-Şerif b. Muhammed b. Âlî es-Senûsî (1873-1933)

Senûsiyye tarikâtı şeyhi.

Senûsiyye tarikâtının merkez zâviyesi-nin bulunduğu Cağbûb'da doğdu. Tarikatın kurucusu Seyyid Muhammed b. Âlî es-Senûsî'nin torunu, Muhammed Şerif es-Senûsî'nin oğludur. Cağbûb'da babası ve amcası Muhammed Mehdî es-Senûsî'nin yanı sıra Seyyid Ahmed er-Rifî, Muhammed Mustafa et-Tilimsânî ve İmrân b. Bereke gibi Senûsî tarikâtına mensup âlimlerden dinî ilimleri tahsil etti. Senûsiyye tarikâtının lideri olan amcası Muhammed Mehdî ve babasının gözetiminde yetişti. Amcası tarikâtın merkez zâviyesini Cağbûb'dan Kufra'ya taşırken ona önemli sorumluluklar yükledi. Sahrâ bölgesinde Fransızlar'a karşı yürütülen cihad hareketi içinde yer aldı. Amcasının 1902 yılında vefatı üzerine tarikâtın üçüncü şeyhi olarak cihad hareketinin sorumluluğunu üstlendi.

Ahmed Şerif es-Senûsî, Kânîm'in Fransızlar tarafından işgal edilmesi yüzünden tekrar Senûsî saflarına katılan Vedây sultanı ile birlikte önce Fransızlar'a karşı büyük başarılar kazandı. Ancak Fransızlar'ın 1906-1907 yıllarında Kavar, Bilma, Ayn Kelek'te gerçekleştirdikleri saldırılar Ahmed Şerif'in Vedây'daki etkinliğini giderek azalttı. Fransız işgalinin yayılmasıyla bölgedeki zâviyeler yakılıp yıkıldı. Ağır kayıplar veren Ahmed Şerif liderliğindeki Senûsî kuvvet-

leri siyasî güçlerini kaybettiler. Fransızlar'ın bu hareketinin Senûsîler'e değil aslında İslâm'a yapılan bir saldırı olduğu konusunda Osmanlı hükûmetini bilgilendiren Ahmed Şerif'in teşebbüsleri sonucu Kufra kaymakamının liderliğinde Borku'da düzenli bir ordu oluşturuldu. Ahmed Şerif, Eylül 1911'de Trablusgarp'ın İtalya tarafından işgal edilmeye başlanması üzerine Fransızlar'a karşı dokuz yıldan beri sürdürdüğü mücadelenin ardından İtalyanlar'a karşı cihada ağırlık verdi. Tobruk, Derne, Bingazi ekim ayında işgal edildi. Bu ilk saldırılar sırasında sahil kesimindeki Osmanlı garnizonları iç bölgelere çekildi. Bu sırada Ahmed Şerif liderliğinde Bani-no'da direnişi örgütlemek üzere bir toplantı yapıldı. Oluşturulan kuvvetlerin başına Bingazi Senûsî Zâviyesi şeyhi Ahmed el-İsevî getirildi. Senûsî ihvanı ve yerli halk, iki ay sonra Mısır'dan Derne bölgesine gelen Enver Bey (Paşa) ve aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu Osmanlı subayları tarafından askerî eğitime tâbi tutuldu. Mart 1912'de Senûsî ihvanı Bingazi'ye saldırarak İtalyanlar'ı zor duruma düşürdü. Öte yandan Enver Bey kumandasındaki birlikler Derne'ye büyük bir saldırı düzenledi. Balkan Savaşı'nın patlak vermesi sebebiyle zor durumda kalan Osmanlı Devleti'nin Eylül 1912'de İtalya ile müzakerelere masasına oturması ve Ekim 1912'de Uşi (Ouchy) Antlaşması'yla Libya'dan çekilmeyi kabul etmesi, 1912 yılının başlarından beri kendisine yapılan anlaşma tekliflerini ısrarla reddeden ve Osmanlı yetkililerini sürekli uyarak işgal ettikleri topraklardan çekilmedikleri sürece İtalyanlar'la barış görüşmesi yapılmamasını isteyen Ahmed Şerif üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Enver Bey, Cağbûb Zâviyesi'ne gelip Ahmed Şerif'e Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'tan çekilme sebeplerini anlatmaya çalıştıysa da Ahmed Şerif gerekçeler ne olursa olsun anlaşmanın kendisini bağlamayacağını, bu durumu kabul lenemediğini söyledi.

Bu olaydan sonra Ahmed Şerif yazışmalarını "el-hükûmetü's-seniyyetü'l-celîle" mührüyle imzalamaya başladı. O bununla, artık İtalyanlar'a karşı direnişin kendisi ve Senûsî tarikâtı mensupları tarafından yürütüleceğini ilân ediyordu. Bölgedeki zâviye şeyhlerine ve kabile liderlerine mektuplar yazarak savaşa hazır olmalarını emretti. Ayrıca Osmanlı devlet erkânına ve İslâm dünyasındaki diğer liderlere gönderdiği mektuplarda âcilen yardımda bulunmalarını istedi. Ahmed Şerif'in bu çağrısı İslâm dünyasında geniş yankı uyan-

dırmakla birlikte bir miktar tıbbî yardım dışında önemli bir destek gelmedi. Enver Bey ve gönüllü Osmanlı subaylarının cepheden ayrılmasından sonra direniş hareketinin kumandasını üzerine alan Ahmed Şerif kısa zamanda büyük başarılar kazandı. 16 Mayıs 1913'te General Mombretti kumandasındaki İtalyan ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. İtalyanlar'ın direnişi kırmak için hakkında yalan ve iftira dolu söylentiler çıkarmaya başlamaları üzerine bir beyannâme yayımladı. Aynı tarihlerde çıkan *Buğyetü'l-müsârid fi ahkâmî'l-mücâhid fi'l-haş'ale'l-cihâd* (Kahire 1332) adlı risâlesindeki görüşlerin tekrarlandığı bu beyannâmede yabancı bir devletin hâkimiyetinde bulunmayı reddettiğini kesin bir dille vurguladı. Senûsî direnişi bütün ülkede başarıyla devam ederken İtalyanlar Ahmed Şerif'e muhalif kabile reisi Ramazan eş-Şitâvî'ye para vererek direnişi kırmaya çalıştılar. Sirt istikametinde ilerlemeye çalışan İtalyanlar 29 Nisan 1915'te ağır bir yenilgiye uğratıldı. Ahmed Şerif bu zaferle Sirenayka'nın iç kısımlarıyla Trablurgarp bölgesini denetimi altına aldı. Öte yandan Osmanlı Devleti Kasım 1914'te Almanya, Avusturya-Macaristan ile birlikte İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaş ilân ederek I. Dünya Savaşı'na katılmıştı. İtalya'nın da 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yanında savaşa girmesiyle Ahmed Şerif kendini I. Dünya Savaşı'nın içinde buldu. Ahmed Şerif'in başarılarının farkında olan Osmanlı Devleti İtalya'nın savaşa katılmasından sonra kendisine Trablusgarp ve Bingazi valiliği pâyesini verdi. Bu olayın ardından bölgede ona halife nâibi sıfatıyla bakılmaya başlandı. Bir Alman denizaltısıyla İstanbul'dan silâh, cephane, erzak yardımıyla bulunuldu. Denizaltıda bulunan Enver Bey'in kardeşi Nûri Bey ile bazı Osmanlı subayları da bölgeye intikal ettiler. Osmanlı ve Alman subayları, yıllardır Fransız ve İtalya ile savaşmakta olan Ahmed Şerif'e Mısır'da İngilizler üzerine saldırması konusunda ısrar ettiler. Ahmed Şerif, bu ısrarlar sonunda Senûsî kuvvetlerine İngilizler'e saldırı emrini vermek zorunda kaldı. Osmanlı-Senûsî kuvvetleri başlangıçta başarılı oldu, 1915 Kasım'da Sellûm ele geçirildi. Ancak İngilizler 24 Mart 1916'da Sellûm'u geri aldılar. Kuvvetlerinin ağır kayıplar vermesi üzerine Ahmed Şerif kendisine sâdık Senûsî kabilelerinin bulunduğu Farfaro'ya kadar geri çekildi. İngilizler'e karşı girişilen bu hareket Senûsîler'in ağır yara alması-na, Ahmed Şerif'in siyasî gücünü büyük ölçüde yitirmesine sebep oldu. Önce Cağ-

bûb'a, ardından Sirtika'ya gitti. Amacı Trablusgarp bölgesine geçip direnişi orada sürdürmektir. Ancak Nûri Bey ile Süleyman Bârûnî, ondan önce gidip bölgeyi Senûsî karşıtlarından Ramazan eş-Şitâvî'ye bağladılar. Böylece Ahmed Şerîf'in elinde önemli bölge olarak Sirenayka kaldı. Ahmed Şerîf, bir süre sonra bütün askerî ve siyasî yetkilerini amcası Seyyid Mehdi'nin oğlu Muhammed İdrîs'e devredip kendisi tarikatın mânevî lideri olarak kaldı. Bu dönemde Ahmed Şerîf ile, Osmanlılar'a karşı İngilizler'le beraber olmayı ve bu sayede İtalyanlar'la anlaşmaya varmayı tercih eden yeğeni Muhammed İdrîs (I. İdrîs) arasında görüş ayrılığı ortaya çıktı.

Ahmed Şerîf, I. Dünya Savaşı sonlarından başkumandan Enver Paşa'nın emriyle Teşkilât-ı Mahsûsa mensuplarından Hüsâmeddin (Ertürk) ve Askerî Temyiz Mahkemesi reisi Yûsuf Şetvan tarafından İstanbul'a davet edildi. Sirta körfezindeki Ukayle'den bir Alman denizaltısına bindirilip Avusturya'nın Pola Limanı'na, oradan Balcan treni ile 30 Ağustos 1918'de İstanbul'a getirildi. Beraberinde Senûsî şeyhlerinden Muhammed ez-Zâvî, Mısırlı binbaşı Muhammed Sâlih Bey, dervişlerinden Sâlih Ebû Urkûb es-Senûsî, özel doktoru binbaşı Abdüsselâm Bey bulunuyordu. Avusturya'nın Pola Limanı'na varınca Alman İmparatoru Wilhelm tarafından Berlin'e davet edildiyse de Alman propagandasına alet edileceğini sezdiği için rahatsızlığını bahane ederek bu teklifi geri çevirdi. Ahmed Şerîf, İstanbul'a gelişinin ikinci günü VI. Mehmed'in (Vahdeddin) Eyûpsultan'da yapılan kılıç kuşatma merasiminde yeni padişaha kılıç kuşattı, kendisine vezirlik pâyesi ve paşa rütbesi verildi. 2 Eylül'de Sadrazam Talat Paşa, Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'yı makamlarında ziyaret etti. Şeyhin İstanbul'a gelişine dönemin yayın organlarında geniş yer verildi. Enver Paşa'nın asıl amacının İslâm dünyasında büyük nüfuzu olan Ahmed Şerîf'i İslâm ülkelerine göndermek olduğu, ancak Vahdeddin'le anlaşmazlığı yüzünden bu tasarrısını gerçekleştiremediği, Vahdeddin'in Ahmed Şerîf'in Hicaz seyahatine ilişkin hazırlanan programı iptal ederek onun İngilizler'e karşı kullanılması planını bozduğu kaydedilmektedir. Öte yandan Enver Paşa'nın Sultan Mehmed Reşad'ı halifelikli Ahmed Şerîf'e devretmekle korkutarak kontrol altına almak istediği, 1914 yılı sonunda Ahmed Şerîf'e bütün Afrika müslümanlarını ayaklandırması karşılığında hi-

lâfet makamına getirileceğinin vaad edildiği öne sürülmektedir.

Topkapı Sarayı'nda misafir edilen Şeyh Ahmed Şerîf'in İstanbul hükûmeti nezdindeki saygınlığı Vahdeddin'in İngiliz yanlısı dış politika izlemesi sebebiyle giderek azaldı. Vahdeddin, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra şeyhin maiyetinde birlikte Bursa'da ikamet etmesini emretti. 5 Kasım 1918'de Bursa'ya giden Ahmed Şerîf, burada kaldığı süre içinde Ali Fuat Cebesoy gibi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarıyla ve Celâl Bayar gibi Kuvâ-yı Milliye liderleriyle görüşmeler yaptı. Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgali üzerine (8 Temmuz 1920) 17 Temmuz'dan itibaren bir süre Konya'da ikamet ettikten sonra 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelerek 25 Kasım'da Mustafa Kemal ile bir yemekte buluştu. Bu on günlük süre içinde neler konuşulduğuna dair bir belge bulunmamakla birlikte son görüşme sırasında irat ettikleri nutuklar günümüze ulaşmıştır (Ertürk, s. 483-485; Bayar, II, 490-494). Ahmed Şerîf'in Mustafa Kemal ile ilişkileri bayram tebrikleri ve hediyeler dolayısıyla basına da yansımıştır. Onun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal'e mücevher kakımlı bir kılıçla üzeri âyet ve hadislerle süslenmiş bir kemer hediye ettiği, Mustafa Kemal'in bu hediyeleri Çankaya Köşkü'ndeki bir odaya astırdığı bilinmektedir.

Ahmed Şerîf, Millî Mücadele sırasında 18 Şubat 1921 Cuma günü Sivas'ta Câmî-i Kebîr'de toplanan Büyük İslâm Konferansı'nda başkanlık yaptı. Konferansın amacı, İslâm birliğini kurabilmek için müslüman devletlerin bu doğrultuda çalışmalarını sağlamaktır. Ahmed Şerîf'in kongredeki konuşması *Sebîlürreşâd* mecmuasında yayımlandı. Onun, halifenin ve Osmanlı hükûmetinin ricası üzerine Kuvâ-yı Milliye'leri ve Anadolu hükûmetini padişaha bağlılık ve itaate davet göreviyle Ankara'ya gittiğini ileri sürenler bulunmakla birlikte Eskişehir'den Mustafa Kemal'e gönderdiği 29 Kasım 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayımlanan, "Din ve vatanın muhafazasını gaye edinen zât-ı âllîlerinin ve Büyük Millet Meclisi'nin nihaî saadete erişmesini niyaz eder" cümlesiyle biten telgrafı ve II. İnönü zaferinden sonra yine Mustafa Kemal'e gönderdiği, "Mahsus gözlerinizden öper ve arz-ı hürmet eylerim, biz tek bir şahıs gibiyiz, aramızda ayrılık görmüyorum" diye başlayıp, "Düşmanın bozguna uğrayarak perişan olduğunu evvelce rüya âleminde gör-

müş ve bunun müjdesini zât-ı devletlerine arz etmiştim" diye devam eden tebrik telgrafı (Koloğlu, s. 125, 133) onun Millî Mücadele'nin ve Mustafa Kemal'in yanındayken olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal'in İslâm ülkelerindeki halkların dinî duygularını kendilerine karşı kullanma konusunda Ahmed Şerîf es-Senûsî ile anlaşacağını öğrenen İngiliz istihbaratı kendisini yakından izlemeye başladı. İngiliz istihbaratının önemli bir ismi olarak İstanbul'a gelen ve oradan Ankara'ya geçen Mustafa Sagır'ın görevlerinden biri Şeyh Senûsî'nin hareketlerini takip etmektir.

Ankara hükûmeti, Irak'taki Arap aşiretlerini İngiltere'ye ve Kral Faysal'a karşı birleştirmek amacıyla Ahmed Şerîf es-Senûsî'nin yardımına başvurdu. 1921 yılı ilkbaharında bölgedeki Arap ve Kürt aşiret reisleriyle buluşan Ahmed Şerîf onlardan yabancı güçlere karşı koymalarını istedi, kendilerine mükâfat olarak unvanlar ve bağışlar verileceği vaadinde bulundu. Ayrıca İngilizler'e ve Kral Faysal'a ağır bir üslupla saldıran broşürler bastırıp özellikle Musul ve Irak'ın diğer bölgelerine gönderdi. Amacı, Ankara hükûmetinin görüşlerini Irak'taki Arap aşiretleri arasında yayarak Ankara hükûmetiyle aşiret şeyhleri arasında bir anlaşma zemini oluşturmaya çalışmaktır.

Millî Mücadele'yi yöneten kişileri İslâm dünyasının kahraman evlâtları olarak gören Ahmed Şerîf, Lozan Konferansı sırasında Türkiye'nin bugünkü Irak sınırına yakın bölgelerde Türk tezleri doğrultusunda çalışmaya devam etti. Konferans esnasında Musul sorunu çıkmazda girdiğinde Mustafa Kemal'in Musul cephesindeki birlikleri teftiş için Fevzi Paşa, yardımcılarını Galib ve Âsım paşalar ve Şeyh Ahmed Şerîf es-Senûsî ile birlikte Musul'a gideceği duyuldu. Böyle bir teftiş seyahati gerçekleşmedi, ancak Ahmed Şerîf es-Senûsî Ocak 1923'te Musul bölgesine seyahat etmek üzere Diyarbakır'a gitti. Ankara Garı'nda Başvekil Rauf (Orbay), Millî Müdafaa vekili Kâzım (Özalp) paşalar, Afgan sefiri Ahmed Han ve önde gelen birçok kişi tarafından uğurlandı. Onun muhtemel Kürt ayaklanmasını önlemek için daha önceleri de Kürtler'in yoğun olduğu bölgeye gönderildiği, ancak başarısız olup hapsedildiği Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi tarafından kaleme alınan raporda belirtilmekteyse de bu konuda elde başka bilgi bulunmamaktadır. Böyle bir haberin, onun Kürtler arasındaki propaganda faaliyetlerini etkisiz kılmak isteyen İngiliz istihbarat servisinin karşı propagandası olduğu

Ahmed Şerif
es-Senûsî'nin
Tarsus Yenice
Tren İstasyonu'nda
Mustafa Kemal
Atatürk
tarafından
karşılması

NİHAT AZAMAT

söylenebilir. Bu bölgeye yakın bir yer olan Antep'te halk arasında Şeyh Ahmed es-Senûsî'nin geçtiği toprağı düşmanın istilâ edemeyeceğine inanılması onun mânevî etkisi kadar bu etkiyi kırmanın ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilânından sonra sessiz kalmayı tercih eden Ahmed Şerîf es-Senûsî, Mersin'in bir hristiyan köyünde zorunlu ikamete tâbi tutuldu. Lozan Antlaşması'nın ardından Türkiye'de ikameti İtalyanlar'ı rahatsız etti. Hükûmet, 1926 yılında Osmanlı hânedanı mensuplarıyla yakın temas içinde bulunduğu gerekçesiyle Türkiye'den ayrılmasını istedi. Türkiye'den ayrıldıktan sonra Şam'a giden Ahmed Şerîf, burada bir süre Emîr Abdülkâdir el-Cezâîrî'nin torunu Emîr Saîd'in konuğu oldu. Ahmed Şerîf'in gördüğü ilgiden rahatsız olan Fransa güdümündeki Suriye hükûmeti onun yirmi dört saat içinde Suriye'yi terketmesini istedi. Filistin'e geçen Ahmed Şerîf'in buradaki faaliyetleri İngilizler'i rahatsız edince Hicaz'a gitmek zorunda kaldı. Onun Mekke'ye gelişi Kral İbn Suûd'u tedirgin etti. Bir süre sonra Yemen İmamlığı ile Suûd Krallığı arasında tampon bölge olan Asîr'e çekilen Ahmed Şerîf es-Senûsî 10 Mart 1933 tarihinde Medine'de vefat etti.

Eserleri. 1. *Buğyetü'l-müsârid fî ah-kâmi'l-mücâhid fi'l-haş'ale'l-cihâd* (Kahire 1332). 2. *el-Envârü'l-kudsîyye fî mukaddimeti't-tarikati's-Senûsiyye* (İstanbul 1339-1342). Senûsiyye tarikatının silsilesi, âdâb ve erkânıyla virdlerine dair bir eserdir. 3. *el-Füyûzâtü'r-rabbâniyye fî icâzeti't-tarikati's-Senûsiyye ti'l-Ahmediyyeti'l-İdrisiyye* (İstanbul 1339-1342). Ahmed Şerîf'in ders okuyup icâzet aldığı hocalarıyla şeyhlerinin isimlerini içeren risâlenin sonunda müellifin

Senûsiyye tarikatına dahil olmak isteyenleri tarikatın evrâdını okumayı sürdürmeleri şartıyla tarikata kabul ettiğini belirten bir notu bulunmaktadır. Ahmed Şerîf'in ayrıca *ed-Dürri'l-feridü'l-vehhâc fî riħle mine'l-Cağbûb ile't-Tâc, el-Kevkebû'z-zâhir fî semâ'in mücellî'z-zalâmi'l-âkir, Fevzatü'l-mevâhibi'l-mâlikiyye* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyn Vassâf, *Sefîne*, I, 318-320; M. Fuâd Şükri, *es-Senûsiyye: Dîn ve devlet*, Kahire 1948; Celâl Teflik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 212-227; Şekîb Arslan, "Seyyidi Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî", *Muhtârât min edebi'l-Arab* (nşr. Ebû'l-Hasan Ali en-Nedvî), Beyrut 1965, s. 180-187; Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası* (nşr. Samih Nafiz Tansu), İstanbul 1969, s. 185-190, 482-487; G. Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık* (trc. Hayrullah Örs), Ankara 1972, s. 116; Stoddard, *Hâzîrû'l-âlemi'l-İslâmî*, I, 129, 140, 198; II, 374; Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul 1977, s. 371; Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal'in Yanında İki Libya Lideri: Ahmed Şerîf-Süleyman Baruni*, Ankara 1981; Ahmed Emin, "Büyük Millet Meclisi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Tarihçe-i Hayatı", *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemâl* (haz. Mehmet Kaplan v.dğr.), İstanbul 1981, II, 759-785; "Mustafa Kemal Paşa'nın Köşkünde", a.e., II, 862; Abdülhay el-Ketânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 207; II, 602, 927; Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, Ankara 1984, s. 136; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, İstanbul 1985, II, 233-235; R. Simon, *Libya between Ottoman and Nationalism*, Berlin 1987, tür.yer.; Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol* (trc. Cahit Koytak), İstanbul 1988, s. 407, 443; J. M. Landau, *The Politics of Pan-Islam: Ideology and Organization*, Oxford 1990, s. 134-138; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara 1991, II, 225; L. Kinross, *Atatürk: Bir Millet'in Yeniden Doğuşu* (trc. Necdet Sander), İstanbul 1994, s. 347; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1996, II, 488-495, 655-659; Qassam Kh. al-Jumaili, *Irak ve Kemalizm Hareketi: 1919-1923* (haz. İzzet Öztoprak), Anka-

ra 1999, s. 74-75; Kadir Özköse, *Muhammed Senûsî: Hayatı, Eserleri, Hareketi*, İstanbul 2000, s. 59-79; N. A. Ziadeh, *Tasavvuf ve Siyaset Hareketi Senûsîlik* (trc. Kadir Özköse), İstanbul 2006, s. 107-115; Ali Muhammed Muhammed es-Salâbî, *el-Hareketü's-Senûsiyye fî Libyâ: Siretû za'imeyn Muhammed Mehdi es-Senûsî ve Ahmed eş-Şerîf*, Beyrut 2007, s. 65-194; Zülfikar Güngör, "Sebilü'r-Reşâd'dan: Senûsî Tarikatı Şeyhi es-Seyyid Ahmed Senûsî (ö. 1933)'nin Siyasal Hutbesi", *Tasavvuf*, sy. 10, Ankara 2003, s. 343-347; Mustafa Oral, "Şeyh Senûsî'nin Kemalist Misyonu", *Toplumsal Tarih*, sy. 140, İstanbul 2005, s. 68-75; A. H. de Groot, "al-Sanûsî, Shaykh Sayyid Aḥmad", *EI²* (İng.), IX, 23-24.

SENÜSÎ, Muhammed b. Ali

(محمّد بن علي السنوسي)

Seyyid Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdilkâdir es-Senûsî
(ö. 1276/1859)

Senûsiyye tarikatının kurucusu.

12 Rebiülevvel 1202'de (22 Aralık 1787) Cezayir'in Vehrân vilâyetine bağlı Müstegânim'in güneydoğusundaki Vâsıta'da doğdu. Soyu Hz. Hasan'a ulaştığı için Hasenî, doğduğu bölgenin İdrîsî hânedanının kurucusu Seyyid İdrîs'e nisbetinden dolayı İdrîsî nisbesini kullandı. Senûsî künyesi, ailesinin daha önce yaşadığı Tilimsân şehri çevresindeki Esnûs dağından gelmektedir. Dedesi, babası, amcaları yanında çok sayıda hanımın da ilimle uğraştığı bir ailenin çocuğu olan Muhammed b. Ali es-Senûsî henüz iki yaşındayken babasını kaybetti. İlk eğitimi halası Seyyide Fâtıma'dan aldı. Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra fıkıh, tefsir, akaid ve kelâm konularında temel bilgileri öğrendi. Halasının vefatının ardından amcasının oğlu Şârif'ten Kur'an, fıkıh, hadis dersleri almaya devam etti. Eğitimi çevredeki Müstegânim, Mâzûne, Muasker ve Tilimsân medreselerinde sürdürdü. Daha sonra ileri seviyede eğitim görmek için Fas şehrine gidecek Karaviyyin Medresesi'nde ders okumaya başladı. Bu yıllarda tasavvuf da ilgilendi. Fas âlimleri onun ilimde belli bir seviyeye ulaştığına kanaat getirince Karaviyyin Camii'nde ders okutmasına izin verildi. İki asra yakın bir süredir Fas'ta hüküm süren Filâfi-Alevîler'in emîri Mevlây Süleyman sarayda kendisine görev vermek istediye de Senûsî bu teklifi kabul etmedi. Bir süre sonra dinî ve içtimâî alanlarda ıslaha yönelik fikirleri, vaaz ve dersleri yüzünden yakın takibe alındı.

1818 veya 1819'da Hicaz'a gitmek amacıyla Fas'tan ayrılan Senûsî önce do-